Soros György

# Brandeisz Elza emlékére

PUBLICISZTIKA - LXII. évfolyam, 2. szám, 2018. január 12.

Édesanyám Brandeisz Elzának köszönhette az életét. A Yad Vashem intézet hivatalos oldalán, a Világ Igazainak tettei között az áll, hogy Brandeisz Elza mentette meg Soros Tivadarné, született Szűcs Erzsébet, Lajtai Béláné, Soros György és Balló Judit életét.

Balló Jutka Pali bátyám gimnáziumi szerelme volt, aki Lajtai Béláné és Brandeisz Elza mozgásművészeti iskolájában tanult. Amikor a zsidótörvények miatt Lajtai Béláné nem vezethette tovább az iskolát, Elza vette nevére az intézményt, és bújtatta Lajtai Bélánét. Balló Jutka édesanyja korán meghalt, bátyját és édesapját munkaszolgálatra vitték a frontra; a tizenhét éves, magára maradt kislányt a zsidóüldözések elől Brandeisz Elza Balatonalmádiban lévő nyaralójukba vette magához. Elza, szülei és nővére, Erna, a ház egyetlen szobáját lakták. Balló Jutka révén ismerte meg családom Brandeisz Elzát, aki nem köznapi tánciskolát működtetett, hanem egy mozgásművészeti, orkesztikastúdiót, ahol a mozgás szépségére, az egészséges, felszabadult életre tanították a hallgatókat, a mozgásművészet leendő tanárait.

Talán kevesen tudják, Brandeisz Elza az orkesztika első magyarországi művelői között volt. Isadora Duncan nyomán terjedt el a világban ez a forradalminak tartott mozgásművészeti irányzat, akinek tánca, mozgásművészeti filozófiája hatással volt a huszadik század elejének íróira, fotóművészeire, a korai feminizmusra is. A matematikus, filozófus, zongoraművész Dienes Valéria Párizsban látta először Isadora Duncant táncolni – bár Duncan 1902-ben Budapesten is fellépett –, és Franciaországból hozta magával Magyarországra az új irányzatot, hogy Budapesten tanítson, nyisson iskolát, szervezzen nagy hatású táncprogramokat. Brandeisz Elza a két világháború közötti progresszió olyan női alakjai között volt, mint Dienes Valéria mellett Madzsar Alice (Jászi Oszkár húga) Kállai Lili és Szentpál Olga.

A Horthy Miklós belegyezésével történt német megszállás után apám megértette, hogy csak önmagára számíthat, ha a család, a barátok és a hozzá forduló rászorultak életét meg akarja menteni. Ahogyan az erről a korszakról eredetileg eszperantóul írt, de magyarul és angolul is megjelent – magyarul az *Álarcban* című – életrajzi könyvében írta: „Határt kell szabni az állam abszolút hatalmának. (…) Ha feltételezzük, hogy a törvények alapvető morális elveket testesítenek meg, akkor szükség van a jogszerűség olyan alapelveire, amelyeket egyetlen állam sem hághat át. (…) Egyetlen államnak sincsen joga ahhoz, hogy állampolgárai bizonyos csoportjait megfossza állampolgári jogaiktól, szolgaságra kényszerítse és megsemmisítse őket. Mindannyiunk kötelessége, hogy segítsük a kiszolgáltatottakat, amikor emberi jogaikat korlátozzák, amikor erőszakot alkalmaznak velük szemben. Ami az államokra nézve igaz, igaz az egyén esetében is. Az állam polgára nem nézheti tétlenül a nyilvánvaló jogtalanságot, az állami megkülönböztetést; ha a jogtiprás az életét veszélyezteti, morális alapja van arra, hogy harcoljon, hogy megvédje magát. Szükséghelyzetben az önvédelmet a jog is elismeri…”

Apám úgy vélte, hogy a család tagjainak külön-külön nagyobb esélyük van a túlélésre, mint ha hamis papírokkal együtt bujkálnánk. Ügyvédi kapcsolatai és a véletlen segítségével sikerült hamis dokumentumokat szereznie, majd tehetséges hamisítókkal megismerkedve több tucat embernek szerzett új születési anyakönyvi kivonatot, keresztény származást igazoló dokumentumot, lakást is a bujdoklóknak.

Büszke voltam apámra, aki pontosan megértette a helyzetet: tudta, hogy az élet normális törvényei nem érvényesek többé, az abnormális helyzet azonnali cselekvést, a megszokások föladását, találékonyságot, rendkívüli lélekjelenlétet igényel. Biztos volt a dolgában, tudta, mit kell tennie, és mindannyian úgy éreztük, hogy az életveszélyben is ura a helyzetnek, sikerül kijátszania a korlátolt gyilkosokat.

Pali bátyám, álnéven, külön költözött, és fizikai munkásként élt egy ideig. Apám, a borbélyának segítségével, aki igen kedvelt engem, egy Baufluss nevű, mezőgazdasági minisztériumi tisztviselőnél helyezett el. Édesanyám, Bessenyei Júlia néven, egy magyar nemes hajadon lányaként kapott új személyazonosságot, aki a papírok szerint gépíróként dolgozott egy nagy berlini cégnél, mígnem a bombázások okozta idegösszeroppanás haza nem kényszerítette. Apám barátjával, a híres építész és bútortervező Kozma Lajossal osztott meg egy ablaktalan, szűk raktárhelyiséget, egy Eskü téri ház légópincéjének előterében. Édesanyám Almádiba költözött, ahová én is követtem a nyáron, amikor kiderült, hogy a minisztériumi tisztviselő felesége zsidó származású, és első házasságából született lányának sárga csillagot kellett fölvarrnia a ruhájára. Brandeisz Elza az ágyát osztotta meg édesanyámmal, akit Elza szülei és nővére, a veszély és a szűkös körülmények ellenére, magától értetődő természetességgel fogadtak be Balló Jutka mellé. Nekem is helyet találtak több hétre a dombon lévő kicsiny présházukban.

Vele született jósága mellett az evangélikus Brandeisz Elzát komolyan vett keresztény hite tette embermentővé. Bátorságát, nővéréhez hasonlóan, mély hitéből, a rászorulók, az elesettek támogatásának keresztényi kötelességéből merítette. Erna, Brandeisz Elza nővére, a veszélyes helyzet, a német megszállás, a front közeledtének ellenére többször utazott fel Almádiból Budapestre. Erna, aki egy bibliakör tagja volt, a háború előtt a Mauthner gyárban dolgozott, és azért utazott Budapestre, hogy a gyár zsidó származású kertészét rábeszélje, menjen vele Balatonalmádiba, hogy ott vészelje át a vészterhes időket. A beteg édesanyját ápoló kertészt azonban, minden erőfeszítése ellenére, nem sikerült meggyőznie.

Balló Jutka, aki súlyos tüdőbajt kapott a bujkálás idején, az ostrom után, tizennyolc évesen meghalt. Apám vidéken maradt testvéreit Auschwitzban ölték meg, anyai nagyanyám több testvére éhen halt az ostrom idején. Szűk családunk azonban, apám tehetségének, könnyed magabiztossággal párosult bátorságának és a Brandeisz Elzához hasonló igaz emberek emberségének köszönhetően, túlélte az üldöztetést.

Néhány évvel ezelőtt, egyik utolsó soproni látogatásom során, Brandeisz Elza azt mondta nekem, hogy „hallom, támogatod a cigányokat”. Azt válaszoltam, hogy igen, az alapítványaim sok roma diákot és szervezetet támogatnak. „A cigányok többsége munkakerülő, dologtalan, sok közöttük a bűnöző, miért támogatsz te ilyen embereket?” – kérdezte Elza. A kérdése megdöbbentett: ez a jó, előítéletek nélküli ember, aki élete kockáztatásával segített az üldözötteken, a megbélyegezetteken, a társadalomból kitaszítottakon, hogyan mondhat ilyet? Akkor a pillantásom az éjjeliszekrényen lévő újságra, az akkor még az Orbán-kormány hivatalos szócsöveként működő *Magyar Nemzet* példányaira tévedt. „Mindennap olvasom a híreket, hallgatom a Kossuth rádiót” – mondta Brandeisz Elza. Ennek a bátor asszonynak a példája mutatja, mit tehet a szabad sajtó, a többféle vélemény hiánya, a kormánypropaganda még egy tisztességes emberrel is. Azt a Brandeisz Elzát őrizzük meg emlékezetünkben, akit nem tudott elvakítani a kirekesztést hivatalos rangra emelő politika, aki bátor ember maradt egy olyan rossz korban is, amely részvétlenné akarta tenni a kirekesztetteket befogadó jó embereket.

*

A szerkesztő megjegyzése:

2018. január 6-án, szombaton 111 éves korában elhunyt Brandeisz Elza. Soros György 1996-ban magánvagyonából százmillió forinttal támogatta Balatonalmádiban a Vörösberényi Általános Iskola felújítását Brandeisz Elza kérésére. Ezt 2003-ban emléktáblával is megörökítették: „Ennek az iskolának a felépítését Soros György támogatta, hogy emléket állítson édesanyja megmentőjének. Brandeisz Elza 1944 őszétől a háború végéig balatonalmádi házában bujtatta a számára korábban ismeretlen, üldözött Soros Erzsébetet.”